

Svar på skriftligt spørgsmål SSS 313/2025 rd

Svar på skriftligt spørgsmål om akademisk frihet

Till riksdagens talman

I det syfte som anges i 27 § i riksdagens arbetsordning har Ni, Ärade talman, till den minister som saken gäller översänt följande skriftliga spørgsmål SS 313/2025 rd undertecknat av riksdagsledamot Olga Oinas-Panuma /cent m.fl.:

Vad gör regeringen för att Finland åter ska vara en av toppländerna när det gäller akademisk frihet?

Som svar på detta spørgsmål anför jag följande:

Frihet inom vetenskap, konst och den högsta undervisningen är centrala värderingar i ett demokratiskt samhälle. Akademisk frihet stöder yttrandefrihet, kritiskt tänkande, bildning och kvaliteten på beslutsfattandet, som alla är grundpelare i demokratin. Friheten inom vetenskap, konst och den högsta undervisningen samt universitetens självstyrelse tryggas i Finland i grundlagen.

Finland kan bäst locka internationella forskare genom att se till att vårt forskarsamhälle även i fortsättningen är öppet och internationellt och att vårt system är lockande, inspirerande och säkert. Forskningsfinansieringen och resurserna är centrala attraktionsfaktorer, liksom den akademiska friheten och forskningsorganisationens goda rykte.

Finlands Akademi har i år utlyst finansiering för att stärka universitetens möjligheter att rekrytera internationella experter till Finland. Finansieringen möjliggör rekrytering av internationella forskare på hög nivå till finländska universitet från länder där vetenskaplig frihet och den högsta undervisningens frihet hotas. Finansieringen stärker kompetenskluster, forskningsmiljöer och internationalitet. Akademin finansiering uppgår till totalt 50 miljoner euro åren 2026–2030.

I enlighet med vetenskaplig frihet har forskarna rätt att fritt välja sina forskningsteman och -metoder och rätt att publicera sina forskningsresultat. Forskare och lärare ska också kunna arbeta utan trakasserier, osakliga kommentarer som riktas mot personen eller riktade trakasserier. Kritisk diskussion hör naturligtvis till vetenskapen och den högsta undervisningen, men öppen antivetenskap främjar ingendera.

Finländarna uppskattar vetenskap. Enligt den senaste vetenskapsbarometern (2024) litade 86 procent av finländarna antingen mycket eller ganska mycket på vetenskap och forskning. Jämförelsevis litade 79 procent av respondenterna mycket eller ganska mycket på vetenskapen enligt en motsvarande barometer i Sverige.

I praktiken är det inte möjligt att förverkliga vetenskaplig frihet som en helt ovillkorlig rättighet, utan man måste också ta hänsyn till andra grundläggande rättigheter. Till exempel har man ställt vissa begränsningar för medicinsk forskning som riktar sig mot människor. Förverkligandet av vetenskaplig frihet förutsätter också att det finns tillräckliga förutsättningar för att utöva vetenskap. Detta innebär dock inte att den offentliga makten har som uppgift att ta hand om alla förutsättningar för all forskning. Det är nödvändigt att prioritera och allokera begränsade offentliga resurser.

Med tanke på vetenskaplig frihet är det också viktigt att ansvarsfulla finansieringsorganisationer, såsom Finlands Akademi, baserar sina finansieringsbeslut på kvalitetsbedömningar som grundar sig på bedömningar av internationella expertpaneler.

Regeringen har gjort och gör historiskt stora investeringar i forsknings- och utvecklingsverksamhet i syfte att åter få vårt land att växa, förnya samhället, få pengar för export och förbättra medborgarnas välbefinnande. Under den förra regeringen kom man parlamentariskt överens om principerna för utvecklingen av FUI-systemet. Dessa principer är bland annat vetenskaplig frihet samt forskningens och utbildningens kvalitet. I enlighet med den parlamentariska överenskommelsen stiftades (dessutom) lagen om statlig finansiering av forsknings- och utvecklingsverksamhet åren 2024–2030 (1092/2022), enligt vilken beloppet på den offentliga FoU-finansieringen ökas jämnt varje år. Dessutom godkänner statsrådet en gång under sin regeringsperiod en plan för användningen av FoU-finansiering. Ovan nämnda parlamentariska principer har införlivats i den fleråriga planen för användningen av statens finansiering av FoU-verksamhet som statsrådet godkände i juni 2024. Enligt planen säkerställs den vetenskapliga friheten, som tryggas i grundlagen, och förutsättningarna för forskningsverksamhet genom att man på ett övergripande sätt sörjer för en långsiktig och förutsägbar helhet av FoU-finansiering som också beaktar högskolornas basfinansiering.

Lagen om Finlands Akademi uppdaterades våren 2025. Ändringen innehåller en bestämmelse enligt vilken Akademien ska se till att forskningens säkerhet och de risker som är förknippade med det beaktas på lämpligt sätt i forskningsprojekt, forskningssamarbete och utnyttjande av forskningsresultat. Då man tar hand om forskningens säkerhet kan forskarens rätt att välja forskningstema och -metod inte begränsas. Bestämmelsen begränsar alltså inte valet av teman för projekt som finansieras av Finlands Akademi och tar inte heller ställning till forskningsteman. Vetenskaplig frihet och forskarnas rätt att välja forskningstema är till denna del fortfarande tryggade.

Temat för Vetenskapsforumet som ordnades av undervisnings- och kulturministeriet och Finlands Akademi år 2024 var akademisk frihet. Forumets perspektiv var de strävanden som framförts i den offentliga debatten att begränsa den vetenskapliga friheten och diskussionen om forskningsteman. På forumet diskuterades bland annat hur forskare som utsatts för trakasserier kan stödjas inom forskningsorganisationer och i större omfattning på samhällsnivå. Dåvarande forsknings- och kulturminister Multala betonade i sitt tal att forskarnas frihet och högklassig högskoleutbildning ska stärkas och främjas både i Finland och ute i världen. I forumdiskussionen konstaterades att stöd från den egna vetenskapsgemenskapen och offentliga försvarstal är viktiga. Forskningsorganisationerna har också utvecklat tillvägagångssätt med hjälp av vilka forskarna inte lämnas ensamma i trakasserifall.

Delegationen för informationsspridning har under åren 2023–2024 genomfört ett riksomfattande yttrandefrihetsprojekt för att trygga yttrandefriheten för forskare och personer som arbetar i expertuppgifter. Projektet finansierades av undervisnings- och kulturministeriet och syftade till att svara på trakasserier och andra hot som riktas mot forskarnas och experternas arbete i Finland. Projektet publicerade i maj 2025 nationella rekommendationer för forskningsgemenskapens bruk. Syftet med rekommendationerna är att skydda forskare och personer i expertuppgifter mot trakasserier och påtryckningar. Rekommendationerna baserar sig på samråd med forskningsgemenskapen och öppna kommentarer.

Det internationella indexet för akademisk frihet visar att den vetenskapliga friheten och forskarnas yttrandefrihet tyvärr minskar på olika håll i världen. Detta är särskilt tydligt i den politiska styrning av vetenskap som auktoritära stater utövar.

Det är inte lätt att dra tydliga slutsatser om den akademiska frihetens tillstånd i Finland utifrån indexet för akademisk frihet. Finland hamnade på nionde plats i indexet för akademisk frihet år 2023 då indexets värde var 0,94. År 2024 var Finlands placering 13 och indexets värde 0,93. Utifrån detta skedde det inga förändringar i den akademiska frihetens tillstånd i Finland under åren 2023–2024. År 2025 hade Finlands placering i indexet för akademisk frihet sjunkit till plats 45 och indexets värde var 0,83. Finlands indexvärde sjönk både vad gäller helhetsindexet och i alla fem delindikatorer som ingår i indexet. Dessa delindikatorer är 1) forskningens och undervisningens frihet, 2) friheten i den akademiska dialogen och spridningen av information, 3) högskolornas autonomi, 4) friheten att verka på campus och 5) akademisk och kulturell uttrycksfrihet. Det är osäkert om läget för den akademiska friheten i Finland har försämrats på alla delområden under ett år eller om det är fråga om en förändring som är förknippad med indikatorns osäkerhet. Metoden som används för att beräkna indexet kan inte bedömas transparent och bedömningarna verkar baseras på uppfattningar om akademisk frihet från cirka fem experter i varje land.

Tillståndet för den akademiska friheten granskas också i andra utredningar, såsom Europaparlamentets rapport ”Academic Freedom Monitor” (2024), rapporten ”University Autonomy in Europe” (2023) från samarbetsorganisationen för europeiska universitet (European University Association, EUA) och rapporten ”Free to Think” från organisationen Scholars at Risk (2025). Hittills har inga betydande förändringar i situationen för den akademiska friheten i Finland framkommit i dessa rapporter.

Under undervisnings- och kulturministeriets ledning förbereder man för närvarande en vision för högskoleutbildning och forskning för år 2040. Förverkligandet av den akademiska friheten och eventuella utvecklingsbehov i anslutning till den granskas också i detta sammanhang. För att skydda och stärka den akademiska friheten krävs samarbete mellan alla aktörer i samhället. Det åligger såväl riksdagen och ministerierna som högskolorna och högskole- och vetenskapsgemenskapen samt aktörer inom olika branscher och alla medborgare att ta hand om den akademiska friheten.

Helsingfors 23.10.2025

Forsknings- och kulturminister Mari-Leena Talvitie